

HET ORANJE VAN SPITSBERGEN

Kor Raangs¹ & Inge Somhorst²

¹ Singelweg 36, 9714 AV Groningen

² Fromaweg 5, 9619 PS Froombosch

Raangs, K. & Somhorst, I. 2006. *Cortinarius miniatopus* in Spitsbergen (Groningen, NL). *Coolia* 49(2): 95–98.

The webcap *Cortinarius miniatopus* (= *C. colus* ss. *Cortinarius* Flora Photographica) was found for the first time in the Netherlands, in a spruce (*Picea*) plantation on sandy soil of former arable land. The bright orange-red veil covering the lower part of the stipe is characteristic. The relation between *C. miniatopus* and *C. colus* is discussed.

Enthousiast geworden door het artikel over sparrenbosjes in *Coolia* 47(2) (Arnolds *et al.*, 2004), besluit ik (Kor) begin november 2005 nog gauw even een sparrenbosje te gaan verkennen. Met behulp van de Topografische Inventarisatieatlas vind ik van achter mijn bureau vrij eenvoudig 3 gebiedjes met sparren in de buurt van Kolham. Eén van die bosjes draagt de naam *Spitsbergen* en dan is de keuze natuurlijk snel gemaakt.

De borden met “Verboden Toegang” negerend, tijger ik snel onder de laaghangende takken van de buitenste bomen door om zo spoedig mogelijk geheel ongezien te zijn voor de buitenwacht. Als mijn ogen gewend zijn aan de schemering in dit dichte bos, ontwaar ik honderden vruchtlichamen van onder andere Botercollybia (*Collybia butyracea*) en Kaneelkleurige gordijnzwam (*Cortinarius cinnamomeus*), en ik ruik de geur van de vele Slanke anijstrechtterzwammen (*Clitocybe fragrans*). En ook hier – net als in Kolham – hebben veel sparrenstammen een wit manchet om de stamvoet van de Harige vlieszwam (*Amphinema byssoides*). De eerste verkenningstocht duurt kort, want het is al snel te donker om de soorten goed te kunnen onderscheiden. Ik verzamel her en der nog gauw wat soorten en met een half doosje vol ga ik nog even langs bij Inge Somhorst (die aan het eerder genoemde artikel heeft meegewerkt).

Samen gaan we op 10 november de bosjes in, en we willen hier graag een bijzondere vondst melden: een op het eerste gezicht klein bruin gordijnzwammetje, dat eenmaal geplukt haar (zijn?) bijzondere schoonheid prijs geeft. De steel is namelijk bedekt met een fel oranje-rood velum. Het Nederlands elftal is er niets bij, volgens Inge.

Macroscopische beschrijving (Plaat 2)

Hoed 7–20 mm, kegel- tot klokvormig, later meer uitgespreid met umbo; roodbruin tot bruin met lichtere rand (vezels), geheel bedekt met lichte vezeltjes; hygroom, bij opdrogen licht geelbruin. Lamellen normaal open staand, bochtig aangehecht, buikig; jong licht geelbruin, later donkerder. Steel 20–50 × 2–4 mm, cilindrisch, meerdere exemplaren met iets knolvormige basis; roodbruin, bedekt met wittige lengtevezels; onderste helft met fel oranje-rode velumresten in de vorm van vezeltjes, vlokjes en bandjes; vlees geelbruin (top) tot oranjebruin, in de basis wittig.

We vonden de vruchtlichamen in en net buiten de sparrenaanplant op mossige plekken.

Kleine bruine gordijnzwammetjes staan niet bekend als gemakkelijk te determineren. Hele

volksstammen zien ze om die reden al niet eens staan! Maar met zo'n opvallend kenmerk willen we een poging wagen. Wat gesnuffel in de beperkte bibliotheek levert aanvankelijk weinig op, tot we nog maar eens Horak (2005) ter hand nemen. De sleutel van *Telamonia*'s met rode velumresten leidt soepel naar *Cortinarius miniatopus*. Verdere informatie over deze soort is niet voorhanden; internetsites geven *C. miniatopus* als synoniem van *C. colus*. Wij komen niet verder, dus foto's en suggestie naar Nico Dam gemaild. Die moppert iets over Zwitserland, roder velum en anthrachinonpigmenten, maar wil ze wel graag zien.

Dat kost een reis naar het Hoge Noorden, maar blijkt wel de moeite waard: de foto en beschrijving van *C. colus* uit de *Cortinarius* Flora Photographica (CFP; Brandrud *et al.*, 1990–) komen wonderwel overeen met onze vondst! Nieuw voor Nederland, en ook in het boreale en montane gebied geen alledaagse soort.

Anthrachinonpigmenten blijken pigmenten in het oranje velum te zijn, die verkleuren en oplossen in KOH. Als aan een preparaat in water KOH wordt toegevoegd is in een mum van tijd het velum gehuld in een knal paars-roze wolk! Of: hoe mooi onze hobby kan zijn.

We stellen voor dit juweeltje de naam Vlamsteelgordijnzwam te geven.

Ten slotte nog een kanttekening: In de literatuur (d.w.z. CFP) wordt voor *C. colus* een sporenmaat opgegeven van $8-9,5 \times 4,5-5,5 \mu\text{m}$. De collectie uit Spitsbergen voldoet macroscopisch weliswaar aan de beschrijving van *C. colus* maar heeft aanzienlijk kortere sporen

Figuur 1. Vruchtlichamen van een tweede collectie van *Cortinarius miniatopus* uit Harkstede (Gr). (ware grootte)

(6–7 μm). Twee weken na de vondst in Spitsbergen vonden we in een sparrenaanplant in Harkstede ook vruchtlichamen die er weer perfect uitzien als *C. colus* ss. CFP. Ook deze collectie had relatief korte sporen (6,5–8 μm), maar met meer spreiding. De sporen van collecties uit Zwitserland van Nico voldoen keurig aan de literatuur, maar de vruchtlichamen hebben wel wat roder velum dan de Groningse exemplaren. In de CFP lezen we dat de sporenmaat van hun *C. colus* erg variabel lijkt te zijn, en dat Moser hem (om deze reden?) heeft opgesplitst in drie variëteiten. Meer materiaal ter bestudering zou zeer welkom zijn.

Mocht één van U, enthousiast geworden door de spectaculaire vondsten, ook een sparrenaanplant induiken en *C. colus* ss. CFP (= *C. miniatopus* Lange) aantreffen dan horen we dat heel graag. Maar lees eerst even het naschrift...

Met dank aan Nico Dam voor het verifiëren van de determinatie, aanvullende informatie en het kritisch doorlezen van dit artikel.

Literatuur

- Arnolds, E., Douwes, R. & Somhorst, I. 2004. Mycologische avonturen in jonge sparrenbosjes op voormalige landbouwgrond. *Coolia* 47(2): 56–64.
- Brandrud, T.E. et al. 1990-. *Cortinarius* Flora Photographica, Vol. 1–4. Matfors, S.
- Horak, E. 2005. Röhrlinge und Blätterpilze in Europa. Elsevier, Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg, D.

Naschrift

Terwijl we de laatste hand legden aan bovenstaand artikel kwam er een mail van Nico binnen waarin hij voorstelt onze vondst toch maar *Cortinarius miniatopus* te noemen vanwege de verschillen tussen deze collectie en zijn *Cortinarius colus* uit Zwitserland: de kleur van het velum en, vooral, de sporengrootte. Toen werd het tijd ons verder in de literatuur over deze soort(en) te verdiepen. Hieronder volgt een samenvatting.

Cortinarius colus is het eerst beschreven door Fries in 1838. Hij beschrijft een paddestoel met een gladde, roodbruine hoed van 2,5–5 cm doorsnee en een uitlopende steel van 10 cm lang en 5 (top) tot 10 (basis) mm doorsnee met vurig-saffraankleurig velum (“mycelium”). Hij geeft een verwijzing naar een plaat van Paulet (Paulet, 1808-1835); er bestaat ook nog een *icone inedite* (museum Stockholm), die is nagetekend in de Atlas des Cortinaires (Bidaud et al., 1994) en vrij goed met Paulet’s plaat overeenstemt. Fries geeft slechts een vrij summiere beschrijving en er is ruimte voor interpretatieverschillen. Verschillende auteurs hebben deze naam in de loop van de tijd dan ook gebruikt voor hun eigen vondsten: collecties met als gemeenschappelijk kenmerk het vurige tot vermiljoen gekleurde velum (Arnold, 1993; Bidaud, 1991; Brandrud et al., 1990–; Moser 1965, 2002; Moser & Jülich 1985–; Ricken, 1915). Als je al die opvattingen naast elkaar zet lijken er toch wel heel veel verschillende soorten langs te komen.

In 1935 heeft Lange geprobeerd de verwarring over *C. colus* te verminderen door de naam *C. miniatopus* te introduceren. (Lange, 1938). De beschrijving en afbeelding daarvan passen goed bij onze Groningse collecties. *Cortinarius miniatopus* Lange heeft kleine sporen (6,2–7 μm). Ook de naam *C. miniatopus* is door verschillende auteurs gebruikt voor hun collecties (Arnold, 1993; Moser, 1965; Moser & Jülich, 1985–). Deze komen alle vrij goed overeen met de beschrijving van Lange, al zijn er duidelijke verschillen in vooral habitus en

sporengrootte. Moser splitst de soort op in 3 variëteiten maar geeft daarbij zelf aan niet zeker te zijn van het verband tussen sporengrootte en habitus.

Er zijn ook auteurs die *C. miniatopus* (weer) als synoniem zien van *C. colus*. (Kühner & Romagnesi, 1953; Brandrud et al., 1990–). In de nomenclatuediscussie van de CFP schrijft Lindström dat ze er niet aan twifelen dat hun soort dezelfde is als *C. miniatopus* Lange. Hij vindt echter dat de beschrijving van Fries niet in tegenspraak is met Lange's soort (en dan geldt de oudste geldig gepubliceerde naam). Dit ondanks het feit dat de *icone inedite* niet dezelfde soort lijkt te zijn als de afbeelding in de CFP. De door Lindström aangevoerde argumenten (Fries zou zich bij zijn beschrijving mogelijk hebben laten beïnvloeden door de plaat van Paulet, en in de omgeving van Uppsala, waar Fries *C. colus* vond, zou geen soort voorkomen die beter bij de beschrijving van Fries past) kunnen ons niet overtuigen.

Er zijn, voor zover wij weten, drie auteurs die menen zowel *C. colus* als *C. miniatopus* te kennen (Arnold, Bidaud, Moser). Hun opvattingen van *C. miniatopus* komen volgens ons uitstekend met elkaar overeen. Onder *C. colus*, echter, lijken ze allemaal weer wat anders te verstaan.

De naam *C. miniatopus* geeft een vrij duidelijk beeld van een variabele soort (sporengrootte, habitus, kleur en aard van het velum) waarvan de beschrijvingen uit de literatuur goed overeenkomen met onze collecties. Wij geven er dan ook de voorkeur aan deze naam te gebruiken voor onze collecties boven *C. colus*, omdat *C. colus* door zoveel auteurs verschillend geïnterpreteerd wordt en omdat onze collecties niet lijken te passen bij de protoloog van *C. colus*, met name de daarbij behorende plaat van Paulet.

De aanleiding voor dit literatuuronderzoek was het verschil tussen de Zwitserse en Nederlandse collecties van wat we toen nog "*Cortinarius colus*" noemden. Het eindigt ermee dat we op dit moment beide collecties *Cortinarius miniatopus* noemen.

En dan leverde het bedenken van een Nederlandse naam voor deze soort al bijna net zoveel discussie op als de Latijnse...

Meer literatuur

- Arnold, N. 1993. Morphologisch-anatomische und chemische Untersuchungen an der Untergattung *Telamonia* (*Cortinarius*, Agaricales). Libri Botanici, Band 7.
- Bidaud, A., Moëgne-Loccoz, P. & Reumaux, P. 1994. Atlas des Cortinaires, pars VI. Éditions FMDS, F.
- Fries, E.M. 1838. *Epicrisis Systematis Mycologici*, Uppsala (herdruk 1989).
- Kühner, R. & Romagnesi, H. 1953. *Flore analytique des champignons supérieurs*. Masson et Cie, Parijs, F.
- Lange, J. 1938. *Flora Agaricina Danica*, vol. III.
- Lindström, H. & Brandrud T.E. 1988. Notes on some *Cortinarius*, subgenus *Telamonia* species collected at the *Cortinarius* foray, Fredrikstad 1986. *Agarica* 8(16): 7–12.
- Moser, M. 1965. Studien zu *Cortinarius* Fr. subg. *Telamonia* sect. *Armillati*. *Schweiz. Z. Pilzk.* 43: 112–124 & 129–142.
- Moser, M.M. 2002. Studies in the North-American *Cortinari* VII. New and interesting species of *Cortinarius* subgen. *Telamonia* (Agaricales, Basidiomycotina) from the Rocky Mountains. *Feddes Rep.* 113: 48–62.
- Moser, M. & Jülich, W. 1985–. *Farbatlas der Basidiomyceten*. G. Fischer Verlag, Stuttgart, D.
- Paulet, J.J. 1793. *Traité des Champignons*. Parijs, F.
- Ricken, A. 1915. *Die Blätterpilze*. Weigel Verlag, Leipzig, D.